

ԺԶ ԴԱՐԻ ՀԱՅԵՐԵՆ ՓԱՅՏԱԳԻՐ (ՔՍԻԼՈԳՐԱՖ) ԲՆԱԳՐԵՐՈՎ ՄԻ ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հայտնի է, որ տպագրության գյուտից առաջ, նախքան շարժական տառերով գրքեր տպագրելը, գոյություն ունեին գրքերը բազմացնելու մի ավելի պարզ միջոց՝ փայտագրության եղանակը: Բնագիրը փորագրվում էր համապատասխան չափի տախտակների վրա, ապա արտատպվում թղթի վրա: Որևէ գրքից մի քանի օրինակ ձեռագիր ընդօրինակելուց շատ ավելի դյուրին էր այդ, քանի որ միևնույն տախտակից կարելի էր ստանալ տասնյակ օրինակներ: Մեղ են հասել ժն դարի առաջին կեսերում փայտագրությամբ տպված ավելի քան 30 անուն, գլխավորապես լատիններեն գրքեր:

Եվրոպայում տպագրության գյուտը շուտով դուրս մղեց գրատպության այդ ձևը: Փայտագրությունը հարյուրամյակների կյանք ունեցավ միմիայն Չինաստանում, ուր այն սկիզբ էր առել Թ. դարից էլ առաջ և լայնորեն կիրառվում էր մինչև ԺԹ դարի առաջին քսանամյակը: Ի վերջո, սակայն, այնտեղ ևս հիմնականում գործածությունից հանվեց¹:

Գուտեմբերգի գյուտից հետո, փայտի վրա փորագրելու միջոցով էին արվում միայն գրքերում զետեղված պատկերները, գլխավորապես, վերջնագարդերը և դրանց վրա հանդիպող մակագրությունները:

Կա՞ն արդյոք փայտագրությամբ տպագրված հայերեն գրքեր:

¹ Մեղ հասած շինարեն առաջին փայտափոր գիրքը 868 թվականն է կրում, իսկ շարժական տառերով շինարեն առաջին գիրքը տպագրվել է 1819 թվականին:

1596 թվականին Փարիզում տպված հայերեն փայտագիր բնագրերով լատիններեն գրքի անվանաթերթը

աղբաւ Թք Կերակէի

Հայր մեր որ յերկինսդ ես. մի եղեցի անուռն քո
 Կէսցէ արքայու Թի քո. եղեցի Կամբ քո.
 Ոպ յերկինս և յերկրի զհաց մեր հանազորդ
 տուր մեզ այսաւ ր՝ և Թող մեր զպարտամեր
 որպէս. և մէք Թողումք մերոց պարտաւ. յան
 աջ. և մի տաւր զմեզ ի փորձու Թի. այլ ժրկեա՛
 լմեզ ի ջարէ. զի քոէ՛ արքայու Թի զօրոքի.
 և փառք յաւիտեանս յաւիտեանից ամէ—ն:

1596 թվականին Փարիզում տպված գրքի 78-րդ էջի ճայերեն փայտագիր «Հայր մեր»-ը

Անցյալում կարծիքներ են հայտնվել, թե 1512—1513 թվականներին Հակոբ Մեղապարտի տպագրած գրքերը ոչ թե շարժական տառերով, այլ փայտագիր են եղել: Սակայն հետազոտում այդ կարծիքը հիմնովին հերքվեց²: Ենթադրվում է նաև, որ 1567 թվականին Արգար Դպրի տպագրություն համարվող «Փոքր քերականութիւն»-ը տպվել է փայտափոր տախտակների միջոցով, կնքագիր (կնիքներ փորող—Հ. Դ.) Հոթորի ձեռքով, դեռևս Արգարի Կոստանդնուպոլիս գալուց առաջ³: Այս ենթադրության օգտին խոսող փաստերից մեկն էլ այն է, թե այդ գրքից այնքան քիչ է տպվել, որ մինչև օրս որևէ օրինակ չի գտնված: Քանի որ գիրքը հայտնաբերված չէ, առայժմ անհնար է հաստատ խոսք ասել: Ուրեմն, մինչև այժմ հայերեն փայտագիր որևէ գիրք կամ առանձին հատված հայտնի չէր: Վերջերս մեր ձեռքն ընկավ Երևանի պե-

տական հանրային գրադարանի եվրոպական հնատիպ ֆոնդերում պահվող ԺՁ դարի լատիներեն մի հրատարակություն, որն ուշագրավ է թե՛ իբրև հայոց լեզվին նվիրված, հայագիտական ուսումնասիրություն և թե՛ նրա մեջ եղած հայերեն փայտագիր ընագրերով: Հրատարակվել է 1596 թվականին, Փարիզում, և կոչվում է «Paradigmata de quatuor linguis orientalibus praecipuis» («Նմուշներ արևելյան չորս հիմնական լեզուներից») (նկար 1):

Ինչպես երևում է անվանաթերթից, գիրքը նվիրված է հնագույն չորս լեզուների՝ արաբերենի, հայերենի, արամեական լեզվի (սիրիական) և եթովպերենի ուսումնասիրությանը: 196 էջանոց այս գրքում հայերենին հատկացված է բավականին մեծ տեղ: Բացի նրանից, որ սկզբում այլ լեզուների հետ խոսվում է նաև հայերենի մասին, ամբողջովին հայերենին է նվիրված 67 էջ (59—126 էջերը):

Ահա այս աշխատության սկզբի 8-րդ չհամարակալված էջում գետնդրված է «Rhythmus Armenicus» վերնագրով մի հայերեն ոտանավոր, իսկ 78-րդ էջում՝ «Հայր մեր»-ը (նկար 2):

² Այդ առթիվ տե՛ս Գ. Լևոնյան, «Հայ գիրքը և տպագրության արվեստը», Հայպետհրատ, Երևան, 1958, էջ 46—48:

³ Ա. Ալպոյանեան, «Տպագրության արվեստ և հայեր», «Արոր», 1913, գիրք Ա, էջ 38:

Հիշյալ երկու բնագրերն էլ ոչ թե շարված են շարժական տառերով, այլ փորագրություններ են, այսինքն տպված են փորագիր տախտակների միջոցով: Այդ հաստատվում է հետևյալ երկու հիմնական հատկանիշերով.

ա. Ուշագիր զննելիս անմիջապես նկատվում է, որ նույնանուն տառերը նույնանման չեն: Մինչդեռ շարժական տառերով տպագրություններում, օրինակ, միևնույն զլխագրերը կամ բոլորագրերը անպայման նման են միմյանց:

բ. Նույն տառատեսակին (գարնիտուր) պատկանող տպագրական տառերը իրենց լայնքով, բարձրությամբ համաչափ են, այլապես տպագրություն չի ստացվի, իսկ ներկա դեպքում որոշ տառեր բարձր են, մյուսները ունեն ձեռագրանման երկար պոչեր և այլն:

Ուշագրավ է գրքի սկզբում բերված միջնադարյան տաղերգուների նմանողությամբ (իմիտացիա) կառուցված հետևյալ ոտանավորը.

Ա[ստուա]ծ դթած և ողորմած ունին դնէ
իւր ծառային.

Ով հաւատայ տղիդ սրտիւ նայ կատարէ
զիւր խնդրելին.

Ղվ որ խնդրէ որ տեսանէ և գիտանայ
դրանքն իրաւին.

Արուեստ առնէ զգիրքն ա[ստուա]ծ[ա]յին
և դունկն դնէ վարդ[ա]պ[ետ]ին.

Թէպէտ բանքն աստունվորիս ո[ը]ա[էս]
երազք կու անցանին.

Այլ ոչ պիտու է ի բուն լինել այլ պիտու է
գիրան երազին.

Կամեցեալ բան մի ասել թէպէտ սիրելիքն
իմ լսէին.

Իմաստութիւն] հայելին հային թէ ինչ
գեղեցիկ պատկերք տեսանին.

Ով Թոմաճան մտացդ դուռն ի բաց արայ
որ [ի]մաստութիւն]բ մտանին.

Որ սրտին դուռն [ի]մաստութիւն]բ ի
բաց անէ ամէն մարդ զինք հաւանին:

Թե սույն ոտանավորում հիշատակվող Թոմաճանը ո՛վ է և ի՞նչ մասնակցություն է ունեցել գրքի հայերեն բաժինների հեղինակման հարցում, առայժմ հայտնի չէ: Ակնհերե է մի բան, որ Փարիզի առաջին հայերեն հրատարակությունը ոչ թե 1633 թվականին լույս տեսած Ֆրանցիսկո Ռիվոլայի «Բառագիրք Հայոց» խորագրով հայ-լատիներեն բառարանն է, ինչպես համարվել է մինչև այժմ, այլ դրանից մոտ շորս տասնամյակ առաջ տպագրված սույն լեզվաբանական աշխատությունը:

Այսպիսով, մեր մատենագիտության մեջ հայտնի մինչև 1596 թվականը լույս տեսած օտարալեզու, բայց հայերեն բնագրերով շորս գրքերի⁴ կողքին ավելանում է ևս մեկը՝ հայագիտության և հայ տպագրության պատմության համար արժեքավոր այս «նմուշներ»-ը:

⁴ Այդ գրքերի նկարագրությունները տե՛ս 1963 թվականին Երևանի Ալեքսանդր Մյասնիկյանի անվան պետական հանրային գրադարանի հրատարակած «Հայ հնատիպ գրքի մատենագիտական ցուցակ»-ի 6, 7, 17 և 19 համարների տակ:

